

Тетяна Курчаба
СОЦІОЛОГІЯ СПОРТУ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО
СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

У статті робиться спроба методологічного аналізу соціології спорту та визначення її місця серед дисциплін гуманітарного циклу вищого закладу освіти фізкультурного профілю.

***Ключові слова:** соціологія, соціологія спорту, спортивна психологія, спортивна педагогіка.*

Соціологія спорту є галуззю сучасної соціології; яка стоїть в одному ряді з такими науковими дисциплінами, як соціологія освіти, соціологія культури, соціологія політики і ін., тобто з галузями соціологічних знань, у яких в якості предмету аналізу виступають окремі види соціальної діяльності і відповідні соціальні інститути.

Сучасна соціологія, як самостійна дисципліна виділилася в системі суспільствознавства в ХІХ ст., а її засновником вважають французького ученого Огюста Конта (1798–1857), який ввів і сам термін «соціологія». Дана дисципліна в інтерпретації О. Конта повинна орієнтуватися на природничо-наукові дослідницькі принципи, розглядаючи їх методологічні установки як найбільш перспективні, що відповідають критеріям науковості.

Найчастіше соціологію трактують як вчення про суспільство (франц. *sociologie*, від лат. *societas* – суспільство і грец. *logos* – слово, учення) або більш розгорнуто – як науку «про суспільство як цілісну систему, про окремі соціальні інститути, процеси і групи, що розглядаються в їх зв'язку з суспільним цілим» [1]. Близькі за загальним сенсом інтерпретації можна виявити в довідкових виданнях на Заході. Так, в «Міжнародній енциклопедії соціальних наук» («*International Encyclopedia of the Social Sciences*») соціологія розуміється як наука, в якій здійснюється «вивчення соціальних агрегатів і груп в їх інституційній організації, інститутів і їх організацій, а також причин і наслідків змін інститутів і соціальних організацій» [2].

У зв'язку з цим соціологію спорту можна вважати наукою про спорт, як соціальний феномен, про місце, яке соціальний інститут спорту займає в суспільстві, а саме - про специфіку спорту,

зокрема, відмінність спорту від інших видів соціальної діяльності (освіти, культури, політики і ін.); про функції даної діяльності в суспільстві; про характер інтересу до спортивного змагання глядачів (вболівальників); про внутрішній світ людини, що виступає суб'єктом даної діяльності; про особливості соціально-культурного потенціалу спорту в різні історичні епохи тощо.

Таке визначення предмету соціології спорту розкриває загальний характер специфіки вивчення спорту в межах даної навчальної дисципліни. В той же час, цілком очевидно, що вказане визначення потребує конкретизації. Слід зауважити, що спорт, як соціальний інститут, можна розглянути в межах соціологічного аналізу, оскільки спортом як соціальним феноменом цікавляться, окрім соціології, й інші науки, наприклад, історія спорту, спортивна педагогіка, спортивна психологія, і в кожному випадку тут реалізується свій особливий підхід до аналізу об'єкту. Для більш чіткого визначення соціології спорту варто пригадати й інші трактування терміну «соціологія», що в тій чи іншій мірі відрізняються від вже розглянутих нами або в деякій мірі їх доповнюють.

Приймаючи дефініції, що початкова складова слова «соціологія» трактується як похідна не від *societas* (суспільство), а від *socius* (товариський) [3], за базові, можна визначити, що термін «соціологія» інтерпретується як «дослідження процесів спілкування», наука, що прагне вивчити основи або принципи, відповідно до яких забезпечується участь людей в житті суспільства, або в більш спеціалізованому сенсі, як наука, що спрямовує свої зусилля на «аналіз структури соціальних стосунків в тому вигляді, в якому вони складаються в процесі соціальної взаємодії» [4]. Близьке за сенсом визначення соціології дає «Коротка філософська енциклопедія» (видання, що базується на матеріалах статей з філософських словників Німеччини, США і Англії). Тут вона розуміється як «наука про форми і зміни в спільному житті людей ...» [5].

Отже, соціологію спорту можна визначити як наукову дисципліну, що вивчає структуру і характер стосунків, які складаються в процесі соціальної взаємодії індивідів у сфері спорту.

Слід звернути увагу на чітку відмінність між спортивною діяльністю як процесом, що будується навколо офіційних змагальних взаємодій індивідів, і діяльністю фізкультурною, в

основі якої лежить свідоме використання людиною фізичних вправ для досягнення визначеної мети (зміцнення здоров'я, підтримання кондицій, рекреація, реабілітація і ін.) і яка також часто організовується у формі змагань. Багато непорозумінь в сучасній науці, яка визначає себе як соціологія фізичної культури і спорту, виникають від того, що вказані феномени («спорт», «фізкультурна діяльність», «фізична культура») не розрізняються належним чином.

Зі всіх різновидів сучасної спортивної діяльності зупинимось насамперед на спорті високих досягнень, розглядаючи при цьому Олімпійські ігри, як його найважливішу складову частину. Мотиви такої переваги пов'язані з тим, що дана сфера спорту в цілому істотно більш інституціалізована, ніж інші його сфери, що відкриває дослідженню додаткові можливості у вирішенні пізнавальних завдань. Важливим є також те, що спорт високих досягнень – найбільш масштабна частина сучасного спорту, а щодо соціальних функцій, які він здійснює, і впливів, які він має в суспільстві, – частина найбільш активна. Суттєвим є і те, що інші види спортивної діяльності, зокрема, спорт масовий, є фактично таким соціальним феноменом, який має змішаний характер.

Соціологія спорту відносно новий напрям у соціологічній думці. Один з найперших випадків використання даного терміну мав місце в роботі Г. Ріссе (у Берліні в 1921 р. вийшла його книга під однойменною назвою) [7]. Проте, найбільш широкий розвиток дана галузь соціології отримала лише в повоєнні роки, що пов'язано із зростанням ролі спорту в житті суспільства у той період часу, особливо в індустріальних країнах. Специфічним імпульсом, що сприяв активізації інтересу до соціальних проблем спорту стало гостре ідеологічне протистояння країн капіталістичної і соціалістичної орієнтації (роки так званої «холодної війни»).

Соціології спорту приділяється певна увага в гуманітарній науці Заходу (зокрема, в США, Німеччині, Франції, Великобританії, Польщі). Проблеми соціології і філософії спорту активно розроблялися і розробляються великою групою фахівців (М. Арвісто., С. Бальсевич, І. Биховська, П. Віноградров, М. Візітей, А. Єгоров, С. Видрін, З. Гуськов, С. Жолдак, Л. Лубишева, Ю. Манько, О. Мільштейн, Р. Наталов, Н. Пономарев, Н. Пономарев, С. Пономарчук, С. Родіченко, М. Сараф, П. Степовой, С. Столяров, О. Суник, Ю. Фомін і ін.). Певний внесок до розробки

проблем соціології спорту зробили спортивні педагоги (Л. Матвєєв, В. Платонов і ін.). При цьому, дані дослідження в цілому практично завжди носили – і носять – локальний характер. Автори лише частково зверталися до досвіду, нагромадженого у споріднених сферах соціологічного і соціально-філософського знання. Тому, дослідження, виконані у сфері соціології спорту, зазвичай, не мали широкого наукового і суспільного резонансу, не стали предметом систематичного зацікавлення фахівців, що представляють інші сфери гуманітарного знання.

Активізація процесів дослідження спорту, як соціального феномену в 60– 70-і роки ХХ ст., пов'язана з появою Міжнародного комітету соціології спорту, що був заснований в Женеві в 1964 р. Комітет знаходиться в «подвійному підпорядкуванні»: є членом Міжнародної соціологічної асоціації і одночасно має ранг Спеціального комітету Міжнародної ради фізичного виховання і спорту (СИЕПС) – організації, що володіє консультативним «статусом А» при ЮНЕСКО [6].

Членами комітету є представники більше сорока країн. Комітет видає журнал «International Review for the Sociology of Sport». Періодичні видання з проблем соціології спорту здійснюють регіональні організації відповідного профілю (Північно-Американське «Review of Sport and Leisure»).

Будь-яка наука пов'язана з багатьма іншими науковими дисциплінами. Соціологія спорту не є винятком, а тому тісно пов'язана з загальною соціологією, спортивною психологією, спортивною педагогікою.

В першу чергу, слід звернути увагу на зв'язок соціології спорту із загальною соціологією. Перша, запозичує в другій методологію аналізу соціальних явищ, і відповідає на запитання: які загальні принципи дослідження спорту як соціального феномену? Але, існує й зворотній вплив соціології спорту на загальну соціологію, яка не має чіткого універсального методологічного ключа, володіючи яким, без додаткових зусиль, можна вивчити соціальну природу спорту. Тому, продуктивне використання методологічного арсеналу, який має в своєму розпорядженні загальна соціологія, у випадку вирішення проблем соціології спорту неминуче збагачує цей арсенал. Загальний методологічний принцип, при конкретному застосуванні, неодмінно отримує при цьому уточнення і доопрацювання.

Соціологія спорту надає особливої уваги стосункам змагань в людському суспільстві – їх вмісту, історично-конкретним формам. А ці питання, поза сумнівом, представляють значний інтерес для загальної соціології.

Розглянемо зв'язок соціології спорту із спортивною психологією. Це дуже близькі і тісно пов'язані між собою дисципліни: соціологія спорту прагне отримати повну відповідь на питання, що таке спорт? Це передбачає по-перше, проведення аналізу спорту з боку його об'єктивного вмісту (про відмінні ознаки спорту; про особливості організації спорту як соціального інституту; про систему змагань, і про правила, за якими ці змагання проводяться; про масштаби глядацького інтересу до спорту; до певної міри – про функції, які спорт виконує в суспільстві і ін.). Проте цього, очевидно, недостатньо. Відповідь на питання «що таке спорт?» вимагає характеристики внутрішнього світу тих індивідів, які як, неодмінні учасники, залучені в сферу спортивної діяльності – спортсмени, глядачі та спортивні педагоги (тренери). Таким чином, нам потрібні в соціології спорту знання про суб'єктивний бік спортивної діяльності, тобто психологічні знання про дану діяльність. Соціологія спорту не може обійтися без спортивної психології.

А чи потребує психологія спорту результатів того аналізу, який проводиться в спортивній соціології? Якщо психологічний аналіз спирається на визначені і істотно важливі, пізнавально-дослідницькі принципи, зокрема на відомий принцип соціальної обумовленості психіки людини. За цим принципом, потрібно розглядати психічні процеси, стани і здібності індивіда як рід реальностей, які в значній мірі визначені соціальними чинниками, перш за все – особливостями взаємодії (спілкування) індивідів.

В разі психологічного вивчення спортивної діяльності слід зазначити що внутрішній світ спортсмена повноцінно відкривається для дослідника лише тоді, коли він починає аналізувати взаємини, які складаються між індивідами в спорті, перш за все – в процесі змагання. Проте загальні параметри цього процесу, об'єктивний склад вказаних взаємин, а також їх соціальний сенс – все це багато в чому задано спортсмену ззовні. Одночасно, все це є предметом зацікавлення саме соціології [9], а тому, без відповідного опрацювання в соціології спорту, не може використовуватися в спортивній психології. Відомий французький психолог Ж. Піаже, виступаючи на XVIII Міжнародному

психологічному конгресі, справедливо зазначив: «Великий привілей соціології в тому, що вона може вести свої дослідження на більш високому рівні, чим наш скромний (рівень психології), і, отже, вона володіє секретами, від яких залежний і ми» [7].

В оптимальному випадку, психологія спорту повинна на початках виступити, по суті, як соціологія спорту. Остання, у свою чергу, виявляється найбільш продуктивною, якщо з певного моменту вона фактично стає психологією спортивної діяльності.

Простежується тісний взаємозв'язок соціології спорту із спортивною педагогікою. Практично будь-який підручник або навчальний посібник з «Теорії фізичного виховання», «Теорії фізичної культури», «Теорії спортивного тренування» або «Теорії спорту» починається розділом, де здійснюється спроба дати визначення таким поняттям, як «спорт», «спортивне змагання», «фізичне виховання», «спортивне тренування», «фізична культура», «фізична досконалість» і ін.. Відповідні підручники мають і окремі розділи, присвячені соціальним функціям спорту, а також мотивам, відповідно до яких людина займається спортом або фізкультурною діяльністю [8].

Справа подібних визначень та проявів соціальних функцій спорту – це прерогатива соціологічної науки. Спортивна педагогіка дуже часто починається з соціології спорту: важливе значення соціально-філософського аналізу у побудові повноцінної педагогічної дисципліни – теорії фізичного виховання або теорії спортивного тренування. Втім, розгорнутий соціологічний аналіз не завжди доречний і обмежується посиланням на результати відповідних соціологічних розробок.

Однак, спортивна педагогіка потребує соціології спорту. Події, в які залучена людина, що спеціалізується в тому або іншому виді спортивної діяльності, і які є предметом уваги спортивної педагогіки, – це події, що визначаються глибинними соціально-сутністними процесами. Граничний прояв спортсменом фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості), ефективно і точно вирішення ним координаційних, тактичних, інтелектуальних і психологічних завдань, під час змагальної і тренувальної діяльності, – це лише окремі проблеми, пов'язані з вказаними процесами. Те, що відбувається з людиною, з людським організмом, в процесі змагальної тренувальної діяльності, визначається впливами, що йдуть з глибинного рівня. Від соціально-культурного – до індивідуально-психологічного, і далі –

до фізіологічного і біохімічного – такий порядок розгортання процесів, в які залучений спортсмен.

Значення даних процесів у визначенні стану спортсмена (у забезпеченні високого рівня його спортивної підготовленості), дуже велике, тому без осмислення їх реального змісту залишається вкрай обмеженим розуміння суті того, що дійсно відбувається з людиною в спорті (у змаганні, на тренуванні). Проте знання про екзистенціально-сутнісні аспекти подій, що відбуваються в рамках спортивної діяльності, дає соціологія спорту, а тому результати соціологічного аналізу є принципово важливими для спортивної педагогіки.

Існує і зворотній вплив спортивної педагогіки – на соціологію спорту. Спортивна педагогіка – різнопланова наукова і навчальна дисципліна. Ввідні розділи спортивної педагогіки – це спроба соціологічного підходу до аналізу спортивної діяльності. Розділи, присвячені вирішенню проблеми виховання фізичних якостей, – близькі до таких наук, як фізіологія і біохімія. У розділі, де йдеться про технічну підготовку, найактивніше використовуються психологічний та психофізіологічний підходи. Психологічним є розділ, присвячений розвитку здатності спортсмена вирішувати тактичні завдання тощо.

Сучасна спортивна педагогіка – еkleктична дисципліна, що складається з істотно різнорідних елементів, блоків, внутрішній зв'язок між якими ослаблений. Спортивна педагогіка прагне здолати дану різноплановість, прагне забезпечити внутрішньо несуперечливу стиковку різних своїх розділів, збільшити логічну гомогенність своїх побудов. І в цьому русі вона представляє безперечний інтерес для соціології спорту, для якої цілісний підхід до розгляду спортивної діяльності є доміантним. Такими є загальні особливості взаємин соціології спорту з іншими науками.

Висновки:

1. Соціологія спорту – це одна з галузей сучасного соціологічного знання і одночасно одна з наук про спорт. Вона вивчає структуру і характер тих стосунків, які складаються в процесі соціальної взаємодії індивідів у сфері спорту, а також прагне відповісти на запитання про специфіку спорту як соціальної діяльності, про ті функції, які виконує в суспільстві соціальний інститут спорту.

2. Соціологія спорту – відносно молода наукова і навчальна дисципліна. Часом її виникнення можна вважати першу третину

XX ст.. Проте основний розвиток вона отримала в повоєнні роки. На міжнародному рівні дослідження в даній сфері координуються Міжнародним комітетом соціології спорту (заснований в 1964 р.).

3. Соціологія спорту пов'язана з багатьма науками.

- В загальній соціології вона запозичує стратегію (методологію) аналізу соціальних явищ. Таке запозичення супроводжується уточненням і конкретизацією даної стратегії, що збагачує методологічний арсенал, яким володіє загальна соціологія в цілому. Таким чином, зв'язок між даними науками має двосторонній характер.
- Двосторонніми є і стосунки соціології спорту з психологією спорту. Психологічний аналіз спрямований на виявлення особливостей внутрішнього світу спортсмена (вболівальника, тренера). Проте у зв'язку з тим, що багато найважливіших характеристик цього світу істотно обумовлені чинниками зовнішнього, об'єктивного характеру (зокрема, тим соціально-культурним сенсом, який спорт має в даному історично-конкретному суспільстві), результати соціологічного аналізу, предметом якого ці чинники є, виступають як найважливіша передумова продуктивності власне психологічного дослідження. У свою чергу, соціологія спорту гостро потребує результатів психологічних досліджень спортивної діяльності, оскільки повна відповідь на питання, що таке спорт, як соціальний феномен, передбачає знання не лише об'єктивної, але і суб'єктивної сторони даної діяльності. Таким чином, психологія спорту при правильному розгортанні аналізу повинна починатися з соціології спорту. Остання, у свою чергу, не може вирішити в повному обсязі питання, що стоять перед нею, якщо з якогось моменту вона не стає фактично психологічною наукою, не продовжується специфічним чином у психологію спорту.

Соціологія спорту тісно пов'язана із спортивною педагогікою. Практично всі підручники або навчальні посібники, присвячені спорту і фізичному вихованню, починаються розділів, в яких робиться спроба виділити систему базових понять («спорт», «фізичне виховання», «фізичне досконалість» і ін.), а також дати кожному з них наукове визначення. Спортивна педагогіка починається розділами соціологічними за своєю сутністю. Соціологія спорту необхідно розвиватися у визначенні методологічних принципів, відповідно до яких доцільно проводити аналіз спорту.

Список використаних джерел

1. Визитей Н. Физическая культура и спорт как социальное явление. Философские очерки. – Кишинев: Штиинца, 1986. – 210 с.
2. Виноградов П., Жолдак В., Чеботкевич В., Социология физической культуры и спорта: Учебное пособие. – Пенза, 1995.
3. Гуськов С. О некоторых тенденциях развития Международного спортивного движения // Олимпийское движение и социальные вопросы: Материалы 5 Всесоюз. науч.-практ. конф.-Ч.1.- Краснодар, 1996. – С.37- 42.
4. Жолдак В., Коротаева Н. Социология физической культуры и спорта: Учебное пособие. – Малаховка, 1999. – 236с.
5. Лубышева Л., Социология физической культуры и спорта: Учебное пособие. – М.: Академия, 2001. – С.23-43.
6. Столяров В. Социология физической культуры и спорта: основные проблемы, новые подходы и концепции. – М.: ГЦОЛИФК, 1995. – 100 с.
7. Столяров В. Социология физической культуры и спорта (введение в проблематику и новая концепция). – М.: РГАФК, 2002. – с.126-138.
8. Харчева Р. Основы социологии. – М.: Республика, 1997. – 220 с.
9. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2009. – 468 с.
10. Shyder E., Spreitzer E. Social aspects of sport. – Endlewood Cliffs (N.J.): Prentice-Hall, 1998 - 214 p.

Tetiana Kurchaba. Sociology of sport in the contemporary sociological knowledge

The methodological analysis of the sociology of sport and determining its place among the humanities disciplines in the universities of physical culture are fulfilled in the article.

Keywords: *sociology, sociology of sport, sport psychology, sport pedagogy.*